

M. K. ELISABETH GOTTSCHALK, *Stormvloed en rivieroverstromingen in Nederland, I, De periode vóór 1400* (Sociaal-Geografische studies, X, Assen, 1971, xx + 581 blz., geb. f 80,-).

Mej. Gottschalk heeft een belangrijk boek samengesteld, waarvoor zij een ontzagwekkende hoeveelheid werk verzet moet hebben. Zij heeft ten eerste de oudste bronnen voor alle vermeldingen van overstromingen door de zee of door rivieren opgespoord en in chronologische volgorde duidelijk achter elkaar gezet, vergezeld van een diepgaande kritische bespreking over de betrouwbaarheid daarvan. In het verleden zijn wel eens meer pogingen daartoe ondernomen, maar dan was dit altijd onder de indruk van een nieuwe stormvloedramp, zoals b.v. in 1953. Fockema Andreae heeft toen een haastig overzicht gepubliceerd maar tegelijkertijd de hoop uitgesproken, dat iemand nog eens de tijd kon vinden om dit werk in alle rust wat grondiger te doen. Bodemkundigen en fysisch-geografen beroepen zich immers vaak op historische gegevens 'uit oude kronieken' om een bevestiging te krijgen voor hun verklaringen van het pedologische materiaal, maar deze mensen missen natuurlijk de vaardigheid om ware van onware bronnen te scheiden. Mej. Gottschalk heeft dit vermogen wel, zij heeft 'a mediaevalist and geographical' training ontvangen en dat is ook duidelijk te bemerken. Zo opgevat zou haar boek wel niet in een vloek en een zucht geschreven kunnen zijn, maar had toch ook niet jarenlange arbeid vereist. Maar de schrijfster heeft na de oudste vermeldingen van iedere overstroming alle latere signaleringen in kleiner lettertype ook opgenomen, waarbij ze voor de middeleeuwse bronnen en de schrijvers van vóór 1800 nagenoeg compleet is en toch ook alle wetenschappelijke en niet zuiver lokaal-historische studies van na die datum heeft vermeld. Aanvankelijk leek me dat een vrij zinloze Sisypheus-arbeid. Wat voor nut kon het hebben al die terecht vergeten historici steeds weer op te sommen en de juistheid van hun voorstellingen te confronteren met de primaire gegevens? Maar gaandeweg werd het mij duidelijk dat dit werk noodzakelijk was, als men eindelijk eens wilde afrekenen met allerlei nog circulerende fabels. Want anders zouden latere onderzoekers toch weer gaan werkenmeteen of ander verzinsel van Ocko Scharlensis of Johannes a Leydis, omdat zij dan konden menen dat het aan de opmerksaamheid van Mej. Gottschalk ontgaan was. En uit de genoemde reeksen blijkt inderdaad, dat zelfs hedendaagse auteurs van naam als S. J. Fockema Andreae zich vaak op ongedeelde bronnen verlaten hebben voor hun uiteenzettingen.

De indeling van het boek is uit het bovenstaande wel duidelijk. Het analytisch gedeelte voor ieder overstromingsjaar is in het Nederlands geschreven, maar wordt dan gevolgd door een 'conclusion', soms zelfs een 'summary, commentary and conclusion' in het Engels. Het boek is van een heldere rechtlijnigheid en strakheid; natuurlijk niets om in één adem uit te lezen, maar als men er iets in opzoekt, is dit snel te vinden. Mej. Gottschalk toont zich inderdaad op de hoogte van de methoden der moderne mediaevistiek. Alleen bij buitenlandse geschiedbronnen is zij wel eens wat gauw tevreden en citeert zij niet altijd de nieuwste edities. Op blz. 14 bijv. stelt zij het zo voor, alsof de *Annales Einhardi*, geciteerd naar de uitgave van Pertz en de *Annales Regni Francorum* twee van elkaar onafhankelijke bronnen zijn. In werkelijkheid geeft men de naam annalen van Einhard aan een wat opgesierde handschriftelijke traditie van de laatstgenoemde annalen, die zij wel in de meest recente editie citeert. Ook maakt zij veel gebruik van C. Weikinn, *Quellentexte zur Witterungsgeschichte Europas von der Zeitwende bis zum Jahre 1850*, 1 (Berlijn, 1958) maar deze auteur schijnt niet altijd duidelijk te maken naar welke bronnen hij precies verwijst. Mej. Gottschalk heeft dit zo maar gelaten, maar het zou ondankbaar zijn haar daarvan een verwijt te maken. Voor het overige is zij hyper-kritisch; een bron, die niet strikt con-

temporain is en niet geschreven door iemand die rechtstreeks bekend is met de overstromende streek, kan in haar ogen geen genade vinden. Soms gaat ze daarbij te ver. De contemporaine annalen van Quedlinburg vermelden dat ook Walcheren door de overstroming van 1014 werd getroffen, maar de schrijfster hecht daaraan geen geloof, want - zegt zij - hoe zou men dat in het verre Quedlinburg zo precies kunnen weten. Zij vergeet daarbij dat de Saksische koningen rijksgoederen in Walcheren bezaten en C. Dekker in zijn recente proefschrift over Zuid-Beveland hecht op andere gronden volledig geloof aan deze annalen. Maar dat betreft slechts kleinigheden.

De resultaten van het boek daarentegen zijn uiterst belangrijk. Mej. Gottschalk rekent af met een hele massa legendarische overstromingen en zij toont ook aan, dat de reële overstromingen vaak zeer plaatselijk zijn geweest. Als wij authentieke mededelingen hebben van overstromingen in Friesland of Groningen, behoeft dit geenszins te betekenen dat tezelfdertijd ook Holland of Zeeland en Vlaanderen van het water te lijden hebben gehad. Evenmin bestaan er voldoende betrouwbare bronnen om het bestaan van een Karolings-Ottoonse transgressiefase te bevestigen, terwijl de bekende Duinkerken-transgressiefase III ook best tot Vlaanderen beperkt kan zijn gebleven. De auteur is het eens met prof. van Giffen, die ooit gezegd heeft, dat we het best konden afspreken het hele begrip transgressie niet meer te gebruiken. Ook met enkele traditionele verhalen van de Hollandse historiografie worden korte metten gemaakt; de grote boomstorting en de daaruit resulterende verstopping van de Rijnmond bij Katwijk kunnen rustig naar het land der fabelen verwezen worden. Slechts wat wetenschappelijk vaststaat wordt streng methodisch opgetekend in een aantal losse diagrammen achter in het boek. En hier moet ik toch één opmerking maken. Vooral door deze diagrammen zou een perspectivische fout kunnen ontstaan. Immers, voor de dertiende en veertiende eeuw hebben we onvergelijklijk meer bronnen dan voor de voorafgaande tijden; is het wonder dat de schrijfster voor die late eeuwen dan ook veel vloedende heeft ontdekt, die de toets der kritiek kunnen doorstaan? Maar op grond daarvan mag men niet concluderen dat er dan ook veel meer geweest zijn. Ik kan dit het beste demonstreren met een paar voorbeelden. Terecht genieten de Groninger abten Emo, Menko en hun anonieme continuator een grote faam van betrouwbaarheid. Bovendien interesseerden zij zich alle drie bijzonder voor waterstaatsaangelegenheden en zij vermelden dan ook een flink aantal overstromingen in Groningen. Vandaar dat de dertiende eeuw daar vol geweest is van rampen volgens het desbetreffende diagram, maar dat betekent niet, dat er in de veertiende eeuw niets aan de hand was zoals de volgende diagrammen schijnen te suggereren. Een ander geval. Mej. Gottschalk stelt veel vertrouwen in oorkonden en rekeningen. Daarbij zijn de landsheerlijke rekeningen van Holland en Zeeland uiteraard zeer belangrijk. Deze zijn, zoals men weet, slechts gepubliceerd tot het jaar 1345. Het geeft nu te denken dat zij haast ieder jaar uit deze tijdspanne waarvan rekeningen over zijn, als overstromingsjaar moet rekenen. De rekeningen van na 1345 zijn nog niet gepubliceerd, maar ik meen dat met de criteria van Mej. Gottschalk zij ook in die jaren veel overstromingen zou ontdekken. In de rentmeestersrekening van Kennemerland en Friesland was er b.v. een vaste rubriek 'Van mijns heren diken te maken', omdat ieder jaar wel ergens een dijkje doorbrak en een deel van het land onder water kwam te staan. Ik ben dus wel geneigd niet al te absolute waarde toe te rekenen aan de diagrammen en samenvattingen van dit dikke boek, maar dat zal de bedoeling ook niet zijn. Het is in ieder geval wel zo, dat in de toekomst niemand meer iets zal kunnen schrijven over de historische geografie of de waterstaatsgeschiedenis van de middeleeuwen, zonder dit boek binnen handbereik te hebben.

RECENSIES

P. BOUGARD en M. GYSSELING, *L'impôt royal en Artois (1295-1302). Rôles du 100e et du 50e présentés et publiés avec une table anthroponymique* (Werken uitg. door de Kon. Com. v. Topon. en Dialect., XIII, Leuven, 1970, 292 blz., 350 fr.).

Dit boek is niet de eerste en hopelijk niet de laatste vrucht van een nauwe samenwerking tussen geleerden van Gent en Arras. Het gaat om een stevige bijdrage van P. Bougard tot de geschiedenis van het belastingwezen onder Filips de Schone opgesteld aan de hand van een reeks hier gepubliceerde belastingrollen voor Artois en om een antroponymische studie van M. Gysseling gevolgd van een verklarende tabel van de persoonsnamen die in de belastingrollen voorkomen.

Filips de Schone voerde in 1295 een eerste rechtstreekse belasting in van 1 % (100e penning) op het roerend en onroerend vermogen van al zijn onderdanen, behalve van ridders en schildknapen. In 1296 en 1297 volgden dergelijke belastingen van 2% (50e penning). De belastingplichtigen betaalden alleen een honderdste of een vijftigste van hun vermogen indien de waarde ervan lag tussen tien en duizend pond. Wat boven duizend pond lag was belastingvrij; voor 5 a 10 pond betaalde men 1/2 % en op minder dan 5 pond niets, behalve ambachtslieden en handwerkers die zes deniers of minder betaalden naar evenredigheid van hun dagloon. Er werden drie inzamelaars, waaronder een klerk, per parochie of groep van parochies aangesteld, die de belastingrollen aanlegden op grond van de verklaringen onder eed van de schatplichtigen.

Om de belastingen te heffen buiten het koninklijk domein, hebben de commissarissen van de vorst de medewerking ingeroepen van de grote feodale heren tegen een vergoeding die de helft bedroeg van de opbrengst van de belastingen. Dit verklaart de aanwezigheid van belastingrollen, in origineel of kopie, in de oorkondenschat van de graven van Artois. Een veertigtal rollen en fragmenten van rollen werden bewaard in het departementaal archief te Arras, zeven in de Bibliothèque Nationale (waarvan zes in extremis werden ontdekt en in bijlage zijn uitgegeven). Ze dactyleren van 1295 tot 1302. Vier hebben betrekking op de honderdste, de overige op de vijftigste penning; twee derden van de rollen bevatten de namen van in gebreke gebleven belastingplichtigen.

De uitgegeven stukken zijn slechts overblijfsels van de massa rollen die werden aangelegd ter gelegenheid van de inning van de 100e en 50e penning. Zij slaan op ontvangsten ten bedrage van nauwelijks 850 pond, terwijl het totaal voor het koninkrijk meerdere honderdduizenden ponden bedroeg. Tot nu toe werd alleen een fragment van een rol van de 50e penning gepubliceerd, namelijk voor het bisdom Langres.

De rollen van Artois zijn belangrijk, omdat zij toelaten de theorie van de inning te toetsen aan de praktijk ervan. Door statistische bewerking van de gegevens en door onderlinge vergelijking van de rollen voor een zelfde en voor verschillende lokaliteiten kwam Bougard tot de bevinding dat de verordeningen op ongelijke wijze werden toegepast, zodat het gewaagd is de rollen aan te wenden voor berekening van bevolkingcijfers. Anderzijds slaagde hij er niet in de geheimen van de fiskale praktijken van de belastingheffers te ontsluiten, wat moet aanzetten om de rollen met veel voorzichtigheid te gebruiken bij de studie van de sociale en economische structuren van Artois. Men zal er goed aan doen de bevindingen van Bougard in het oog te houden bij het gebruik van gelijkaardig bronnenmateriaal uit andere perioden en gewesten.

De met veel zorg uitgegeven rollen tellen 3.857 artikels, welke meer dan drieduizend namen en voornamen met varianten opleveren. Aan dit rijk antroponymisch materiaal wijdt M. Gysseling een korte studie, waarin hij achtereenvolgens de frequentie van de mannelijke en vrouwelijke voornamen vergelijkt met die welke naar voor treedt uit gelijkaardige